

Αντρέι Σαχάρωφ: η φωνή συνείδησης μιας γενιάς επιστημόνων στη Σοβ. Ένωση που έσβησε πρόωρα

Ο ΑΝΤΡΕΪ ΣΑΧΑΡΩΦ (Andrei D. Sakharov) ήταν ένας αντιπροσωπευτικός επιστήμονας της προπολεμικής γενιάς, ο οποίος παρά τη λαμπρή επιστημονική καριέρα του μετά τον πόλεμο (τιμημένος με τρία βραβεία στη Σοβ. Ένωση, μέλος της Σοβιετικής Ακαδημίας Επιστημών σε ηλικία 32 ετών), δεν έκρυψε την αντίθεσή του στο απολυταρχικό καθεστώς Μπρέζνιεφ και στην επαναφορά των σταλινικών γραφειοκρατικών μεθόδων στην οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της πατρίδας του.

Είναι μεγάλη ειρωνεία της τύχης ότι αυτός ο επιστήμονας, που επί 30 χρόνια έγινε ο πιο διάσημος επικριτής του σοβιετικού καθεστώτος και ο υπερασπιστής των πνευματικών και πολιτικών ελευθεριών των πολιτών της χώρας του, να πεθαίνει σε ηλικία 68 ετών και σε μια εποχή όπου αυτά για τα οποία πάλαψε τόσα χρόνια άρχισαν να παίρνουν σάρκα και οστά στη Σ. Ένωση του Γκορμπατσώφ.

Ο Σαχάρωφ, ανήκει μαζί με τους Ταμ, Καπίτσα (βραβεία Νόμπελ), Ζέλντοβιτς, Παουστόφσκι, Νεκράσωφ, Μάγια Πλισέσκαγια, Μιχαήλ Ρομ, Ιβάν Μάισκι, Μαξίμ Λιτβίνωφ, Αντρέι Ταρκόφσκι, Μ. Ροσοπόβιτς, Σολτζενίτσιν, τα αδέρφια Ρού και Ζόρες Μεντβέντεφ, Σοστάκοβιτς κ.ά., στη γενιά εκείνων των διανοουμένων που δεν σταμάτησαν σ' όλη την πορεία των μεταπολεμικών χρόνων να καταδικάζουν το σταλινισμό, την καταπίεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την επικράτηση αντιεπιστημονικών αντιλήψεων (όπως ήταν η υπόθεση Λυσένκο, η επίσημη καταπολέμηση των θεωριών της σχετικότητας, της κυβερνητικής κ.ά.) και τον περιορισμό των πολιτικών ελευθεριών και της εθνικής κυριαρχίας στις χώρες της Αν. Ευρώπης (Βουδαπέστη 1956, Πράγα 1968, πόλεμος στο Αφγανιστάν κ.λπ.).

Όταν το 1968 ο Σαχάρωφ δημοσίευσε στη Δύση του βιβλιαράκι *Πρόσδος, Συνύπαρξη και Πνευματική Ελευθερία*, ήταν ήδη 20 χρόνια μπροστά από τις κρατούσες νοοτροπίες των κυβερνήσεων. Εκείνη τη χρονιά τα στρατεύματα του Συμφώνου της Βαρσοβίας «πρόσφεραν διεθνιστική αλληλεγγύη στους συντρόφους της Πράγας» και έκαναν εισβολή στην Τσεχοσλοβακία για να πνίξουν την Άνοιξη του τσεχοσλοβακικού λαού. Μετά από 21 χρόνια ζητάνε συγγνώμη, είχαν λάθος.

Αλλά ο Σαχάρωφ είχε αρχίσει να αντιδρά στην έλλειψη ελευθεριών και για την υπεράσπιση των αντιφρονούντων από το 1958. Πρώτα ενάντια στους εξοπλισμούς και στον ανταγωνισμό της Σ. Ένωσης απέναντι στις ΗΠΑ, αργότερα ενάντια στην αποκατάσταση του σταλινισμού και τον περιορισμό των πολιτικών και πνευματικών ελευθεριών στη Σ. Ένωση.

Το 1958 είναι και η χρονιά όπου ο Ταμ μοιράζεται το βραβείο Νόμπελ Φυσικής για έρευνα στην οποία συνεισέφερε σε μεγάλο βαθμό και ο συνεργάτης του Σαχάρωφ (ο τελευταίος βραβεύεται, ειρωνεία της τύχης, με βραβείο Στάλιν). Για τον Σαχάρωφ υπάρχει μια μυθολογία γύρω από τη συμμετοχή του στην κατασκευή της βόμβας υδρογόνου. Ασφαλώς συνέβαλε σημαντικά με τις θεωρητικές του μελέτες, αλλά η κατασκευή και δοκιμή της πρώτης βόμβας υδρογόνου ήταν συλλογικό έργο.

Από το 1965 γίνεται ένθερμος υποστηρικτής των κινημάτων ειρήνης και αφοπλισμού και αντίθετος στην χρησιμοποίηση της έρευνας για στρατιωτικούς σκοπούς. Ήδη από αυτά τα χρόνια πέφτει σε δυσμένεια από το καθεστώς Μπρέζνιεφ και μετά από λίγο, με την καταδίκη της εισβολής στην Τσεχοσλοβακία (το 1968) και την ίδρυση της «Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα», το 1970, γίνεται ο πιο γνωστός εκπρόσωπος των αντιφρονούντων στη Σ. Ένωση. Υπερασπίζεται τους άλλους αντιφρονούντες, όπως τους Αλεξάντερ Γκίνσμπουργκ και Γιούρι Γκάλανσκωφ (1967) όταν συνελήφθησαν.

Με την κυκλοφορία του δοκιμίου του *Πρόσδος, συνύπαρξη και πνευματική ελευθερία* (1968) στη Δύση και μυστικά ως σάμιζνταντ στη Μόσχα και τις άλλες πόλεις της Σ. Ένωσης, του απαγορεύεται να εργάζεται σε στρατιωτικά ερευνητικά προγράμματα και του αφαιρείται η άδεια να πειραματίζεται στα εργαστήρια της Ακαδημίας. Επειδή όμως το 1953 ανακηρύχθηκε ισόβιο μέλος της Ακαδημίας Επιστημών τον αφήνουν να λαμβάνει το μισθό του ακαδημαϊκού.

Το 1970, μαζί με τους Ρ. Μεντβέντεφ και Β. Τούρτσιν έστειλαν μια έκθεση-έκκληση στον Μπρέζνιεφ από 15 προγραμματικά σημεία, που σήμερα θα βλέπαμε ότι αποτελούσε ένα ευρύτερο τμήμα της περεστρόικα του Γκορμπατσώφ. Αυτό άλλωστε ήταν και το πιο σημαντικό μέρος της συμβολής του Σαχάρωφ στον εκδημοκρατισμό του συστήματος στη Σ. Ένωση. Άδικο περίμενα οι εφημερίδες στην Ελλάδα (16.12 και 17.12.89) να αναφερθούν σ' αυτό το έργο του Σαχάρωφ. Φαίνεται ότι οι 25.000 διαδηλωτές που ξεχύθηκαν στους δρόμους της Σόφιας, το βράδυ του Σαββάτου, γνώριζαν περισσότερα, όπως και σε άλλες πρωτεύουσες των χωρών της Ανατ. Ευρώπης, όπου ο θάνατος του Σαχάρωφ τιμήθηκε με μεγάλες εκδηλώσεις.

Ο αποκλεισμός του Σαχάρωφ, από το 1970, από τις εφημερίδες και περιοδικά της χώρας του τον έκανε να στραφεί στα δυτικά έντυπα και ραδιοφωνικούς σταθμούς. Αυτό τον έκανε σχεδόν αποδιοπομπαίο τράγο των εντύπων στη Σ. Ένωση και κατ' αναλογία και σ' όλα τα επίσημα έντυπα των κομμουνιστικών κομμάτων στη Δύση. Θα σας είναι γνωστά το τι έγραφε κατά καιρούς ο *Ριζοσπάστης* για τον Σαχάρωφ (μέχρι που γίνθηκε μέλος του Ανώτατου Σοβιέτ).

Το 1975 τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ Ειρήνης. Τότε γράφτηκαν πολλά και πικρόχολα σχόλια για τον Σαχάρωφ. Παρ' όλα αυτά, συνέχισε τους αγώνες του και ποτέ δεν διανοήθηκε να φύγει από τη Σ. Ένωση, όπως είχαν κάνει πολλά μέλη της οικογένειάς από τη δεύτερη γυναίκα του, που μετανάστευσαν στις ΗΠΑ. Ακόμη και τότε ο Σαχά-

ρωφ επέμενε στον εκδημοκρατισμό του συστήματος, όταν οι ΗΠΑ, με Νίξον και Κίσινγκερ, διαπραγματεύονταν για τη μείωση των πυρηνικών όπλων και την ειρηνική συνύπαρξη με τη Σ. Ένωση.

Το 1980, ο Σαχάρωφ, πιστός στα ιδεώδη του, καταδίκασε την εισβολή στο Αφγανιστάν (22.1.1980), ένα μήνα αργότερα από την εποχή που έγινε. Η σοβιετική κυβέρνηση του αφαίρεσε όλους τους τίτλους, η Ακαδημία έκοψε κάθε δεσμό και δεν αντέδρασε όταν τον εξόρισαν στην πόλη Γκόρκι, 450 χιλ. ανατολικά της Μόσχας. Η πόλη αυτή ήταν απαγορευμένη για ξένους και ο Σαχάρωφ ήταν κατ' οίκον περιορισμό για 7 χρόνια. Ευτυχώς που η γυναίκα του κατόρθωνε να έρχεται στη Μόσχα κατά διαστήματα και να μεταφέρει τα μηνύματά του.

Τον Φεβρουάριο του 1987 ο Γκορμπατσώφ θέλησε να χρησιμοποιήσει τον Σαχάρωφ για να ενισχύσει τη δική του θέση και να προβάλει την περεστρόικα. Τον κάλεσαν λοιπόν σ' ένα διεθνές συνέδριο ειρήνης στη Μόσχα, και αργότερα ο ίδιος ο Γκορμπατσώφ τηλεφωνικά τον κάλεσε στη Μόσχα.

Ο Σαχάρωφ εξακολούθησε να είναι το ίδιο πεισματωμένο γεροντάκι. Ενώ οι αρχές τον πρόβαλλαν συνέχεια ως παράδειγμα των μεγάλων αλλαγών στη Σ. Ένωση, ο ίδιος επέμενε στην υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων, τη δημοκρατική πορεία για πολυκομματική και ελεύθερη κοινή γνώμη. Την ίδια περίοδο αποκάλυψε ότι σημαντικά μυστικά για την κατασκευή της ατομικής βόμβας πέρασαν στη Σ. Ένωση από τον αμερικανό επιστήμονα Κλάους Φουκς.

Στο τέλος του 1988, πλήθος φίλων και Μοσχοβιτών τον πίεζαν να κατέβει στις εκλογές (τις πρώτες ελεύθερες) για το Ανώτατο Σοβιέτ. Ήταν ήδη ένας από τους ένθερμους οπαδούς της περεστρόικα, αλλά ζητούσε περισσότερα. Επειδή ο Γιέλτσιν ήταν πολύ δημοφιλής στη Μόσχα και η Ακαδημία Επιστημών δεν τον πρότεινε για υποψήφιο, απλοί πολίτες της Μόσχας οργάνωσαν ένα λαϊκό προσκλητήριο στην αίθουσα των σκηνοθετών της Μόσχας για να προτείνουν την υποψηφιότητά του. Τελικά, η Ακαδημία Επιστημών σε δεύτερο γύρο επιλογών τον πρότεινε για δικό της υ-

ποψήφιο. Όταν εκλέχθηκε στο Ανώτατο Σοβιέτ, είπε: «Θα προσπαθήσω να επιβεβαιώσω την εμπιστοσύνη που μου δείξατε, είμαι πολύ συγκινημένος».

Συνέχισε να αγωνίζεται μέχρι και την ημέρα του θανάτου του. Τον τελευταίο καιρό θέλησε να προωθήσει την κατάργηση του άρθρου 6, που κατοχυρώνει τον ηγετικό ρόλο του ΚΚΣΕ στη Σ. Ένωση. Η συζήτηση που έγινε στο Συνέδριο των Λαϊκών Αντιπροσώπων, τις προηγούμενες ημέρες από το θάνατό του, ήταν μια ενδιαφέρουσα εικόνα των τάσεων που υπάρχουν στην πολιτική ζωή της Σ. Ένωσης.

Μετά το θάνατό του, ο Γκορμπατσώφ δήλωσε: «Ο Σαχάρωφ είχε τη δική του αποστολή, το ρόλο του στην εποχή της περεστρόικα. Δεν ήταν πολιτικός συνωμότης. Ήταν ένας άνθρωπος με τις ιδέες του, τις πεποιθήσεις του, τις οποίες εξέφραζε ανοιχτά και άμεσα. Τον εκτιμούσα γι' αυτό. Δεν συμφωνούσα πάντα μαζί του, αν και σε ορισμένα θέματα υπήρχε μεταξύ μας συμφωνία».

A.B.

18.12.89

Οι Οικολόγοι Εναλλακτικοί τέταρτη δύναμη στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας. 'Η δεκαπέντε λεπτών φήμη;

Η ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΛΟΓΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ στις εκλογές της 5ης Νοεμβρίου 1989, με 0,58% των ψήφων και τον έναν βουλευτή (την βουλευτή για την ακρίβεια), ήταν αναμφισβήτητα μια καινοτομία στο πολιτικό σκηνικό της Ελλάδας. Ξαφνικά το οικολογικό κίνημα απόκτησε εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο (πολλοί θα ενθουσιάστηκαν, αλλά ακόμη πιο πολλοί θα παρέμειναν σκεπτικοί ή θα κούνησαν τα κεφάλια τους μελαγχολικά).

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες χώρες του πλανήτη μας, άρχισαν να ενδιαφέρουν την κοινή γνώμη από τα μέσα της δεκαετίας του '70. Στη δεκαετία του '80 τα προβλήματα της ατμοσφαιρικής ρύ-

πανσης, των σκουιπιδιών, της καταστροφής των δασών, της αλόγιστης εκμετάλλευσης των ακτών και των πηγών νερού κ.λπ., πολλαπλασιάστηκαν και οι λύσεις για τον περιορισμό τους έγιναν πολυδάπανες. Σήμερα, ο κάθε Έλληνας και Ελληνίδα ζει καθημερινά την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής και τα εμφανή πλέον αποτελέσματα της καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος.

Το οικολογικό κίνημα ξεκίνησε στην αρχή σαν κίνημα διαμαρτυρίας των επιστημόνων και διανοουμένων, που είχαν τη γνώση ή ενδιαφέρθηκαν για τα στατιστικά και επιστημονικά δεδομένα της ρύπανσης του περιβάλλοντος και τις τάσεις για αλόγιστη εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών σε διεθνή κλίμακα. Οι εκθέσεις εμπειρογνομώνων και άλλες μελέτες για επιμέρους θέματα περιβαλλοντικού περιεχομένου βομβάρδισαν κυριολεκτικά τις πολιτικές ηγεσίες πολλών χωρών επί αρκετά χρόνια. Όταν σήμερα η καταστροφή του στρατοσφαιρικού όζοντος, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η ρύπανση των νερών από γεωργικά απόβλητα, η ρύπανση των ωκεανών από τοξικά απόβλητα,